

UDK: 316.4(=863:=861)''19''
316.356.4:342.1](497.4:497.5)''19''
342.1:316.356.4](497.4:497.5)''19''
Izvorni znanstveni rad
Priljeno: 11. 02. 2000

Duška Knežević Hočevar

*Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za medicinske vede, Ljubljana
duska.hocevar@guest.arnes.si*

citation and similar papers at core.ac.uk

brought

NEKATERI RAZMISLEKI OB PREUCEVANJU DOMAČINSKIH RAZUMEVANJ NACIJE V DOLINI ZGORNJE KOLPE PO VZPOSTAVITVI SLOVENSKO- HRVAŠKE DRŽAVNE MEJE

POVZETEK

Danes so v družboslovju vse bolj v ospredju teme, ki se nanašajo na specifično evropsko situacijo po »padcu Berlinskega zidu«, na nastanek novih mednarodnih meja. Tudi avtorica pričujočega prispevka poseže v tak prostor: v obmejni pas, ki ga obeležuje nova mednarodna meja med Slovenijo in Hrvaško (1991). Besedilo nas na kratko seznani z nekaterimi pomembnejšimi izsledki njenega terenskega raziskovanja, v katerem je v ospredju dolinsko (samo)razumevanje nacionalnih identitet in upravljanje s temi razumevanji pred vzpostavitvijo mednarodne meje in po njej. Konkreten motiv za tovrstno preučevanje je našla v očitnem kontroverznem odnosu domačinov do okoliščin prisotnosti nove mednarodne meje. Zgovorno ga zajema izjava, da so bili »pred mejo iz leta 1991 eno, zdaj pa so razdvojeni«. Osrednji problem je torej avtorica prepoznala prav v identificiranju za dolince pomembnega sprožilnega dogodka »novega« medsebojnega razmejevanja.

KLJUČNA SLOVA: meja, slovensko-hrvaška meja, življenjske zgodovine, družbena razmejevanja, obmejna lokacija, premakljiva identiteta, preklopna identiteta, občutje pripadnosti

Prvi vtis, ki ga bralec dobi ob pregledu dokumentiranih zapisov o slovensko-hrvaški meji (Ljubljana, dokumentacija Dela) je ta, da je bila javnost v Sloveniji od konca osemdesetih let dalje in še posebej po proglasitvi neodvisnosti Slovenije leta 1991, nepretrgoma bombardirana z nasprotujočimi si stališči o tem, kakšna naj bi bila najbolj primerna narava nove državne meje. Na eni strani lahko prepoznamo zagovornike »zidu pred nevarnim Balkanom« (npr. pred navalom beguncev, morebitnimi vojaškimi incidenti na obmejnem območju ipd.), ki so vztrajali na vzpostavitvi »pregrade« na južni mejni črti slovenske države,¹ na drugi strani pa zagovornike mejne prepustnosti, ki so uveljavljali argument Evropske unije – »Evropa brez meja«.

¹ V tem smislu je dovolj zgovorna priponka z napisom: »Ko bom velik, bom carinik na Kolpi«. Čeprav se starejši prebivalci, ki živijo na »slovenski strani« meje še vedno spominjajo šal o mejnih rekah Kolpi in Sotli tudi v pejorativnem smislu, so delavci organov za notranje zadeve priponko, ki se je pojavila leta 1989, prvič obravnavali kot politični incident (prim. Čelik, 1994: 19–20).

Zdi se, da je bil proces »mejo-tvorja« v Sloveniji že od samega začetka obeležen z očitnim protislovjem: čeprav je večina t. i. »evropsko usmerjenih« somišljenikov uveljavljala stališče o novi državni meji kot zgolj nepotrebni, namišljeni razmejitveni črti, so istočasno (na koncu osemdesetih in na začetku devetdesetih let) skušali biti vse bolj prepričljivi t. i. branilci »nacionalne kulture«, ki so si prizadevali za učinkovit nadzor nad potencialno nevarno mejo na južnem obrobju države. Najbolj vidno materialno demonstracijo slednjih bi lahko prepoznali tudi v gradnji različnih objektov (mejnih nadzornih točk; Čelik, 1994: 28) ob slovensko-hrvaški meji, od t. i. »lepih hišic«² do zaklonilnikov,³ ki so bili sprva zamišljeni kot nekakšna zaščita za mejaše pred morebitno nevarnostjo iz prostora nekdanje Jugoslavije (Čelik, 1994: 56).

Vendar, kot nam novinarski zapisi sporočajo, obmejni prebivalci še zdaleč niso neprizadeto opazovali tovrstnega početja. Domala sočasno, takoj po impoziciji mejnega režima, so se domačini na različnih mejnih lokacijah vedno bolj pritoževali nad motečimi mejnimi znaki z dokaj alarmantno vsebino: »Pozor, državna meja!«, nad t. i. mobilnimi policijskimi nadzornimi enotami, ki so jih videvali bodisi na konjih ali v terenskih vozilih, nad vsakdanjimi zapleti pri prehajanju meje, da o neurejenih lastništvih ipd. problemih niti ne izgublamo besed. Na take pritožbe so nekateri uradni razlagalci obmejnega dogajanja dokaj hitro reagirali. Tako je na primertedanji minister za notranje zadeve javnosti sporočil, da je protislovje v zvezi z naravo meje preprosto: če Slovenija želi bolj odprto mejo s Hrvaško, bi v tem primeru Evropa zaprla mejo s Slovenijo (Šuligoj, 1992).

Podobna razmišljanja je tedaj uveljavljala tudi za konkretne mejne ukrepe najbolj odgovorna skupina strokovnjakov. Nekateri med njimi so ničkolikokrat poudarjali, da se mora Slovenija v prizadevanju za članstvo v Evropsko unijo zgledeovati po ukrepih, ki so določeni v schengenskem sporazumu. Bistvo sporazuma, ki je v postopni odpravi nadzora v osebnem prometu na skupnih mejah med državami Evropske skupnosti in v uvajanju enotnih standardov in norm na njenih zunanjih mejah, naj bi ob večjem vključeval že *Zakon o nadzoru državne meje in o tujcih*, ki ga je slovenski parlament sprejel v okviru osamosvojitvenih paketov junija 1991. Po uradnem prepričanju je prav omenjeni Zakon prvi poskus uveljavljanja evropskih standardov in normativov za nadzor državne meje, ker med drugim pravi, da je nujno, da mejo nadzorujejo policijske in ne vojaške profesionalne enote; da

² Obdobje intenzivnih priprav na razglasitev neodvisnosti Slovenije (1989–1991) je aktualiziralo tudi vprašanje o mejnem režimu. Tako se je že leta 1990 tedanja milica, predhodnica poznejše državne policije, ukvarjala z vprašanjem, kako v celoti prevzeti nadzor nad nekdanjo republiško mejo, še posebno nad mejnima rekama Kolpo in Sotlo, ki ga je tedaj izvajala še nekdanja jugoslovanska vojska. Načrt »Kamen«, ki ga je izdelala skupina strokovnjakov tedanje republiške milice in teritorialcev za predvidene ukrepe na mejah, je zajemal tudi naloge ob meji s Hrvaško. Improvizirani delovni prostori v obliki lepih hišic so bili le eden izmed objektov za mejne nadzorne točke (prim. Čelik, 1994: 27–30).

³ Gradnja pravih podzemnih zaklonov na mejnih prehodih Petišovci in Gibina v Pomurju leta 1992 je povzročila veliko razburjenja med obmejnimi prebivalci kot tudi v sredstvih javnega obveščanja. Z obeh strani državne meje medijsko kritiziran incident je sprožil retorično vprašanje: »Ali to pomeni bunkersko demokracijo?« (Žunec, 1992).

obmejni policaji izvajajo t. i. diskrecijski mejni nadzor; in da je nujna veliko večja svoboda pri odpiranju meje na tistih delih, kjer niso vzpostavljeni mejni prehodi in to predvsem v korist obmejnega prebivalstva (Žunec, 1992: 12). – Končno je bilo v dokumentaciji tiska moč razbrati tudi zahteve po vse večji liberalizaciji mejnega režima; policijsko mejo na obrobju Evrope bi morali »v kratkem« zamenjati referendumi, peticije in pisma prizadetih akterjev.

Podobna navidez nekonsistentna razumevanja novo nastalega položaja ob državni meji, kljub nekoliko drugačnim pomenskim poudarkom, sem leta 1993⁴ identificirala tudi med prebivalci doline zgornje Kolpe. Čeprav so domačini z obeh bregov mejne reke oblikovanje slovenske in hrvaške nacionalne države odločno podprli, so hkrati močno nasprotovali impoziciji nove državne meje, kar se je najbolj očitno kazalo skozi njihovo nenehno pritoževanje: »Prej smo bili kot eno, zdaj pa smo razdvojeni«. Na poudarjen način izrekano dolinsko reklo ne bi zbuvalo posebne pozornosti, če poprejšnja »enost« ne bi bila opremljena z določeno komplikacijo: razločevanje na Kranjce in Hrvate je v dolini tako rekoč »od nekdaj« prisotno,⁵ hkrati pa je takšna ali drugačna politična meja na Kolpi stara že vsaj petsto let. Tako je vprašanje, za kakšno vrsto meje gre, če se zdi, da jo domačini šele zdaj (1993) prepoznavajo za »mejo, ki zgolj razdvaja«, bistveno zaznamovalo moje začetno preučevanje pripadnosti pri obmejnem prebivalstvu.

Različne pomenske opredelitve mejne reke Kolpe

S »slovenske perspektive« je dolina zgornje Kolpe jugovzhodno slovensko-hrvaško obmejno ozemlje. Obsega številna naselja med Osilnico na slovenski strani mejne reke in Hrvatskim na hrvaški strani ter Petrino in Brodom na Kupi, t. j. med uradno uveljavljenimi naselji kot krajnimi točkami dvaindvajset kilometrov dolge doline. Ponekod soteskne karakteristike zgornjekolpske doline in še posebno svojski tok reke Kolpe⁶ so navedli številne strokovnjake, da so prav reko Kolpo označili za mejo v več pomenih: za geološko mejo med nižjimi ozemeljskimi predeli in višavjem, za orografsko mejo med dinarskim gorskim sistemom in Alpami, nekateri pa so jo predlagali celo za severozahodno mejo med balkanskim polotokom in Evropo (Melik, 1959: 471, 475).

Toda take in tem podobne značilnosti Kolpe oziroma Kolpske doline niso ostale predmet razprav zgolj v geografskem diskurzu; nasprotno, prav pogosto so bile projicirane tudi v druge kontekste, še posebno družbeno pertinentne. V tem oziru velja omeniti enega izmed najbolj tipičnih »znanstvenih argumentov«, ki so ga uveljavljali različni akademiki (zgodovinarji, geografi, lingvisti, folkloristi itd.) iz začetka

⁴ Čeprav dogajanje v mejni lokaliteti, dolini zgornje Kolpe, nepretrgoma spremljam že od leta 1993, sem na tej lokaciji izvedla dve samostojni raziskavi v letih 1993 in 1996.

⁵ Tako razlikovanje bi danes z že nekoliko klasičnim Barthovim besednjakom lahko označili kot »vztrajnost kulturnih razlik« (Barth, 1970: 9 ff).

⁶ Medtem ko večina dinarskih rek teče vzdolž gorskega sistema, ga Kolpa seka počez (Melik, 1959: 475).

dvajsetega stoletja in sicer, da reka Kolpa ni le geografska, temveč kratkomalo že »od nekdanj« tudi »naravna ločnica« med »dvema narodoma«, Slovenci in Hrvati.

Dolinska razdeljenost med Kranjce in Hrvate sicer ni bila nikoli vprašljiva; utrdila pa se je prej v izkazovanju pripadnosti hrvaških pokrajin ogrski državi na eni strani in kranjskih dežel avstrijski državi na drugi strani (Južnič, 1993: 287), kot pa na podlagi nekakšnega »narodnostno genetskega zapisa«. Takih skrajnih primordialističnih gledanj prav tako ne kaže zamenjevati s kontinuiteto uveljavljanja dveh knjižnih standardov v dolini, slovenščine in hrvaščine, ki se je začela najpozneje v drugi polovici 19. stoletja,⁷ kar bolj govori v prid tezi, da je bila Kolpa prej politična kot pa jezikovna ločnica.

Vendar si tudi danes nekateri prizadevajo pojasniti položaj reke Kolpe kot neke vrste »družbeno naravnost«. Najbolj pogoste in odmevne so na primer interpretacije, ki skušajo utemeljiti mejno reko nič manj kot demarkacijsko črto med »civilizirano Evropo« in »primitivnim Balkanom«. Snov za svoja utemeljevanja o naravnosti meje med civilizacijami pa nemalokrat črpajo iz pestrega zgodovinskega ozadja obmejne lokacije, pri čemer se zdi še posebno učinkovito poudarjanje, da je bila dolina Kolpe že vsaj od petnajstega stoletja dalje eno izmed prizorišč nenehne grožnje »strah zbujajoče« otomanske vojske proti »civiliziranemu« avstrijskemu cesarstvu.

Meja na reki Kolpi je torej razločevala, in bila celo videna kot naravni zgodovinski razločevalec med dvema lokalnima populacijskima entitetama že vsaj od petnajstega stoletja dalje. Nekoliko poenostavljeno bi lahko povzeli, da je bila politična meja na Kolpi z nekaterimi manjšimi revizijami vzpostavljena med Svetim rimskim cesarstvom in ogrsko habsburškimi posestmi; med avstrijskimi in ogrskimi deli cesarstva po delitvi konstitutivnih držav leta 1867; med različnimi administrativnimi razmejitvami v obdobju prve Jugoslavije; med Italijansko državo in neodvisno hrvaško državo med drugo svetovno vojno; med Socialističnima republikama v drugi jugoslovanski državi; dokler ni končno, leta 1991, postala politična meja med dvema suverenima državama, Slovenijo in Hrvaško. V skladu s tem sem svoje začetno (1993) preučevanje na lokaciji doline zgornje Kolpe zamejila na raziskovanje lokalnih razumevanj mejnega položaja, oziroma na odkrivanje pomen-skosti Kolpe kot politične mejne črte med dvema suverenima državama skozi repertoar samopripisov prebivalcev zgornjekolpske doline.

Raziskava leta 1993

Kot že omenjeno je bil konkreten motiv prve raziskave očiten kontroverzen odnos prebivalcev zgornjekolpske doline do okoliščin prisotnosti nove mednacionalne meje, ki ga je najbolj eksplicitno zajemala izjava, da so bili »pred mejo iz leta 1991 eno, zdaj pa so razdvojeni«. Osnovni problem je potemtakem predstavlja-

⁷ Pri tem velja poudariti, da so bili t. i. naravni govorjeni jeziki v dolini na obeh bregovih malone enaki, kar velja pravzaprav še danes.

lo domačinsko sklicevanje na nekdanjo »enost«, kljub temu, da je oblike razločne mejnosti⁸ v dolini mogoče slediti vse v zgodnji srednji vek; tako se na primer prebivalci obeh bregov jasno in »že od nekdaj« prepoznavajo za Kranjce/Slovence in Gorane/Hrvate.

V skladu z eksplicitno lokalno perspektivo, ki kljub vztrajanju na dolinski enosti hkrati jemlje za samoumevna dva narodna bregova Kolpe (»Prej smo bili kot eno, zdaj smo *razdvojeni*«; poudarki dodani), sem preverjala domačinska občutja pripadnosti skozi pripisana razlikovanja med populacijama na obeh bregovih mejne reke. Tako sem v izbran populacijski vzorec vključila trideset prebivalcev s »slovenskega brega« in trideset prebivalcev s »hrvaškega brega«, ki so bili nastanjeni v zrcalno ležečih naseljih preko Kolpe.⁹ S pomočjo kvantitativnih tehnik zbiranja kov in njihove analize (vprašalnikov; uni- in multivariatnih metod statistične analize, itd.) sem si začetkoma prizadevala določiti intenzivnost vrste stikov (sorodstvenih, poslovnih, delovnih, prazničnih, prijateljskih, nakupovalnih, za zabavo, za medsebojno pomoč in športnih), ki naj bi jih vzdrževali domačini z obeh bregov Kolpe tako pred vzpostavitvijo državne meje kot po njeni vzpostavitvi. Rezultat je pokazal, da je intenzivnost stikov med dolinci večinoma upadla pri vseh vrstah druženj, pri čemer pa so znatno upadli zgolj formalni stiki (nakupovalni, poslovni, itd.).

Veliko manjši padec v intenzivnosti neformalnih stikov, predvsem med prijatelji in sorodniki, je koroboriral nadaljnji rezultat, ki se je nanašal na hierarhijo domačinskih identifikacij: Le približno polovica vprašancev se je samopoimenovala najprej po deklarirani nacionalni pripadnosti (Slovenec/Slovenka, Hrvat/Hrvatca), druga polovica pa najprej po imenu naselja, v katerem živijo; skoraj vsi (štiriinpetdeset od šestdesetih) pa so čezrečne sosedje označili kot bolj sebi podobne kot pa podobne nelokalnim pripadnikom njihovega »matičnega naroda«.

Toda ta »podobnost«, ki si jo lahko razlagamo tudi s podobnim, če že ne enakim, govorjenim jezikom, načinom življenja, religijo itd. je bila hkrati spodbijana. Izjavo »... zdaj pa smo razdvojeni« so namreč natančno obrazložili tisti lokalci (oseminštirideset od šestdesetih), ki so novo mejo gledali predvsem kot moteč element v njihovem vsakodnevnem življenju. Poleg številnih formalnih zapletov (glede državljanstva, lastnine na drugi strani, razlik v valuti, itd.) so navedli drastične spremembe v neformalnih odnosih. Izjave kot: »Ni več prijateljstva, kot je bilo prej«; »Prej smo bili eno, zdaj smo razdvojeni«; »Hrvatje postajajo vedno bolj nevoščljivi zaradi njihove manjvredne valute«; »Čuti se duh nacionalnosti, na primer, kaj vi [Hrvatje] tu delate«; »Naši sosedje [Slovenci] so postali bolj brezbrizni, za-

⁸ Izraz mejnosti je slovenski prevodni predlog za angleški *boundaries*. Koncept mejnosti, kot je uporabljen v raziskavi, sem pretežno izvedla iz antropološke rabe, kakor jo je pionirsko definiral socialni antropolog Fredrik Barth v znamenitem »Uvodu« v delo *Ethnic Groups and Boundaries* (1969). Tako mejnosti ne pomenijo prvenstvo obstoja mednarodne meje na obravnavani lokaciji, čeprav jo nujno ne izključujejo, temveč splet simbolnih razmejevanj, s katerimi si akterji določajo družbeno realiteto, na primer obstoj »dveh narodov«, občutje »čezrečne enosti«, torej obstoj specifične etničnosti na lokaciji.

⁹ Več o samem postopku in tezah prve raziskave glej Knežević, 1998: 55–75 in Knežević Hočevar, 1999, 123–166.

nje je vse poceni«; in nazadnje: »Meja povzroča sovraštvo« – so dobro služile kot vir za aktivacijo nacionalnih stereotipov.

Skratka, navidezna nekonsistentnost v izjavah vprašancev je bila ena izmed najbolj signifikantnih ugotovitev raziskave leta 1993. Tako je bilo med prebivalci doline zgornje Kolpe na eni strani lahko identificirati poudarjeno sporočene izjave, ki so implicirale nekdanjo »dolinsko enost«, hkrati pa so bila že opazna lokalno definirana razlikovanja med »dolinskima narodoma« v obliki negativnih stereotipov: »Slovenci/Hrvati so že od nekdaj bili ...«, kar je deloma bila z novimi dejstvi opremljena konstrukcija bližnje preteklosti. Oboji so namreč v relativno kratkem obdobju (dve leti po vzpostavitvi meje) »opazili« razlike, ki so jih ubesedili takole: »Na hrvaški strani je več lesenih hiš; hiše imajo revnejši videz«; »Na slovenski strani imajo novejši tip hiš, je višji standard, so bolj razviti«; »Na slovenski strani je več komunizma, zato ne obiskujejo cerkve tako pogosto kot mi«; »Tu [na hrvaškem bregu] je več komunizma, Slovenci so bolj verni katoliki, bolj predani cerkvi«; »Na slovenski strani so boljje oblečeni«; »Slovenci so bolj zaprti, raje se družijo med sabo«; »Hrvatje nam zavidajo zaradi denarja«; »Hrvatje so ljubosumni na nas«, itd.

Tako je bil na podlagi rezultatov prve raziskave temeljni sklep ta, da pri prebivalcih doline zgornje Kolpe v razmeroma zgodnji fazi utrjevanja državne meje ni bilo zaznati velikih upadov tiste vrste stikov, s katerimi so ljudje bistveno funkcionalno povezani, zlasti sorodstveno. Hkrati pa je že prišlo, kot rečeno, do poglobljanja razlikovanj med »dolinskima narodoma«, ki so bila deloma tudi že projekcija vprašancev za nazaj. Ta paradoks, ki je razkril, da so se v dolini po letu 1991 poudarjeno aktivirale nacionalno obarvane razmejitve, čeprav se prebivalci tod že stoletja poročajo z brega na breg, sem uporabila kot neposredno motivacijo za preučevanje samorazumevanj nacionalnih identitet v drugi raziskavi.

Raziskava leta 1996

Vzpostavitev državne meje na Kolpi leta 1991 je bila v obeh raziskavah predpostavljena kot odločilni preobratni dogodek, ki je bistveno vplival na identitetna samorazumevanja pri prebivalcih zgornjekolpske doline. Vendar za razliko od prve raziskave sem v drugi raziskavi perspektivo opazovanja iz vnaprej predpostavljene »nacionalne dvobrežnosti« (slovenski vs. hrvaški breg Kolpe) prenesla na »nacionalno prepleteno« dolinsko rodbino, ki take, naj rečem, vnaprejšnje nacionalne razmejitve ni upoštevala. Ali povedano drugače, s tako organizirano perspektivo sem se želela izogniti jasni določitvi meje med Slovenci in Hrvati, ki jo je poprejšnja dvobrežnost predpostavljala. Tokrat sem skušala oceniti zlasti relativno pomembnost dogodka – vzpostavitev meje iz leta 1991 – in sicer tako, da sem ga skušala vplesti v primerjalni kontekst z drugimi morebiti prav tako pomembnimi dogodki, ki naj bi v očeh informatorjev sprožili razlikovanja pri dolincih že pred vzpostavitvijo državne meje. Povedano s primerom: med dolinci je razlikovanje na Kranjce in Hrvate »že od nekdaj« vzdrževano. Osredotočila sem se torej na iskanje

in prepoznavanje tistih situacij, v katerih se tovrstna razlikovanja s specifičnimi lokalnimi potezami med njimi sprožijo.

Premestitev gledišča sem torej v drugi raziskavi utemeljila s podmeno, da je šele pri živi interakcijski mreži, kakršno predstavlja na primer čezrečno prepleteno sorodstvo, v katerem kot akterji nastopajo deklarirani pripadniki obeh nacionalnih denominacij, slovenske in hrvaške, mogoče razbirati strategije upravljanja z nacionalno identiteto oziroma izluščiti situacije, v katerih jih člani rodbine aktivirajo. Preklapljanje v lokalno definiranih »nacionalnih identifikacijah« sem skušala razbrati iz življenjskih zgodov in izbranih posameznikov, kakor so ga ubesedili v številnih in velikokrat ponavljajočih se prostih pogovorih. Tako metodološko odločitev pa je omogočilo prav vsebinsko utemeljeno neupoštevanje ozemelske meje, saj jo je nadomestilo lastno strateško razmejevanje in opredeljevanje akterjev.

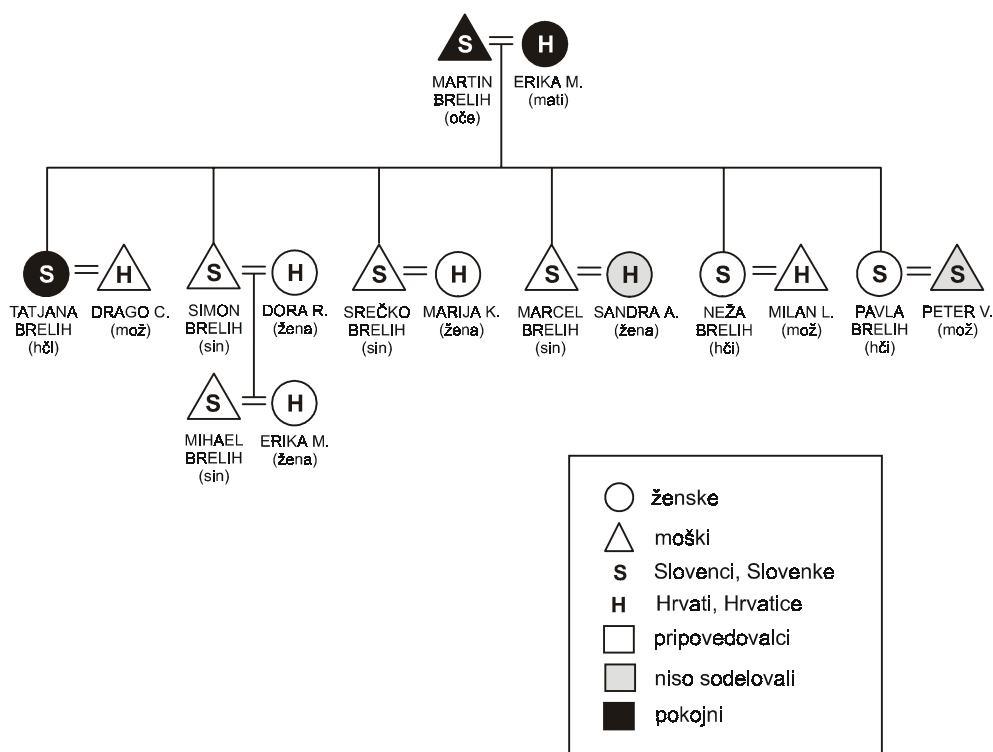
Prvi korak raziskave je torej predstavljala določitev »začetne lokacije« ustrezne čezrečne rodbine. Izbrala sem vas slovenski Kuželj in to iz dveh razlogov: prvič, v primerjavi z drugimi naselji v dolini zgornje Kolpe je zrcalna povezanost z naseljem na sosednjem bregu še posebej izrazita: oba Kužlja, slovenski in hrvaški razločuje samo ne prav široka struga reke Kolpe. Obstoj obeh Kužljev sam na sebi ne bi bil nič nenavadnega, če ne bi imenu dodana kvalifikativa ponazarjala razlike v državni pripadnosti, ki je med možnimi viri za razmejevanje v samopripisih pri domačinih. In drugič, v skladu z načrtom raziskave je bilo v slovenskem Kužlju lahko najti družino, ki je imela praktično v vsaki generaciji priženjenca ali primoženko s hrvaškega brega Kolpe. Vendar prav tako v skladu s ciljem raziskave lokacije nisem vnaprej omejila zgolj na sorodnike iz slovenskega Kužlja. Nasprotno, v skladu z iskano mrežo pomembnih sorodstvenih razmerij sem jo prostorsko določila šele naknadno. Edina ozemelska omejitev pri izboru sogovornikov je bila ta, da so bili vse dosedanje življenje večinoma vezani na dolino.

Izbrala sem torej rodbino Brelih,¹⁰ katere izhodiščni starševski par (mati iz slovenskega Kužlja, oče priženjen iz hrvaškega dela doline), rojen na začetku dvajsetega stoletja, je živel v slovenskem Kužlju. Kot ustrezne kandidate sem torej izbrala prvi in drugi starševski par v slovenskem Kužlju živeče rodbine ter preostale potomce z zakonskimi partnerji že pokojnega izhodiščnega starševskega para (glej spodnjo sliko).

Na tem mestu nujen komentar k skici bi bil tale: že izhodiščni (pokojni) starševski par je bil čezrečno poročen – k Martinu Brelihu se je na slovensko s hrvaške strani primožila Erika M. Imela sta šest otrok, tri hčere in tri sinove. Razen najmlajše hčere Pavle, ki se je omožila v Ribnico, so se vsi ostali poročili čez reko. Najstarejša med njimi, Tatjana poročena Colnar, je že pokojna. Zakonski partner Pavle, Peter Vipotnik, osebno v pogovoru ni sodeloval. V slovenskem Kužlju je ostal najstarejši sin izhodiščnega zakonskega para, Simon Brelih, ki ima z ženo Doro dva otroke. Z njima živijo sin Mihael s soprogo Kristino, ki je prišla s hrvaške strani, in njuna mladoletna otroka.

¹⁰ Osebna imena izbranih pripovedovalcev biografij kot tudi njihova družinska imena sem spremenila.

Samopripise tako izbranih enajstih članov rodbine sem preučevala skozi nabor in analizo njihovih življenjskih zgodovin. Z izbrano kvalitativno metodo sem namreč skušala zajeti dinamiko dolinskega realitetnega procesa razmejevanja, oziroma dobiti informacije o osciliranju razmejevanj v vsakodnevem življenju izbranih posameznikov. Menila sem namreč, da lahko šele iz pripovedi vsakega posameznika, ki je uokvirjena v specifična obdobja v njegovem življenju, dovolj uspešno operacionaliziram opazovanje in analizo procesa medsebojnega razmejevanja, in ugotavljam pomembnost, ki jo posamezniki pripisujejo različnim dogodkom ali situacijam v preteklosti.

Kot že omenjeno sem življenjske zgodbe članov rodbine Brelih nabirala s pogovori z vsakim posebej, pri čemer sem seznam tem pripravila na podlagi obiskov in stikov tudi z drugimi domačini iz slovenskega Kužlja kot okoliških vasi na obeh bregovih Kolpe.¹¹ Tako sem v pogovore s člani rodbine Brelih vključila štiri okvirne teme, ki so se v predhodnih pogovorih izkristalizirale kot primerne za razbiranje sprožanja medsebojnih razlikovanj. Teme so bile: prednostni sorodniki pripovedovalca življenjske zgodovine; njegov/njen spomin na nekdANJI način življenja;

¹¹ Več o tem glej Knežević Hočevar, 1999: 172–173.

njegova/njena ocena družabnih prostorov dolincev; in pripovedovalčeva presoja sedanjega položaja in perspektive dolincev.

Na kratko bi lahko rezultate terenskega dela druge razikave strnila v tele sklepe: Glede na prvo obravnavano topiko so pripovedovalci biografij večinoma prednostno navedli tiste sorodnike, ki so bili ali pa so še vedno zanje pomembni v dolinskem kontekstu. Tako so vsi omenili starše, brate, sestre, svake in svakinje; občasno stare starše; redko strice in tete; in nikoli nečakov ali nečakinj. Ob pojasnjevanju izvora teh sorodnikov so zgolj navedli, iz katerega kraja se je kdo priženil/primožil brez eksplicitne navedbe, ali je bil (ali je) Hrvat ali Slovenec, razen v primerih, ko sem jih vprašala po deklarirani nacionalni pripadnosti. Tako so nekateri bratje in sestre rodbine Brelih na začetku pripovedi povedali, da je bila »mati Hrvatica iz Guče Sela«, v nadaljevanju pa omenili, da je sama večkrat poudarila, »da je Slovenka«, ali pa sploh niso razmišljali o tem, katere nacionalnosti je bila mati. V tem oziru je bila zelo povedna zgodba Srečka Breliha, ko je skušal ponovno pridobiti slovensko državljanstvo. Takoj po sklenitvi zakonske zveze je zamenjal hrvaško državljanstvo za slovensko, saj je do upokojitve živel v hrvaškem mestecu Skrad, v zaledju doline. Že upokojen se je za stalno vrnil v dolino, v vasico Grbajel blizu hrvaškega Kužlja in kaj hitro uvidel, da živi v državi, ki je v primerjavi s Slovenijo »resno« občutila posledice vojne. Zaradi številnih neugodnosti, ki jih je bil deležen v primerjavi z bratom, ki je živel na slovenskem bregu Kolpe, je zaprosil za dvojno slovensko-hrvaško državljanstvo. Pri tem ni zanemarljiva Srečkova navedba, da ga je pri urejanju dokumentov za hrvaško državljanstvo »nekdo moral spomniti na to, da je bila njegova mati Hrvatica«.

Večina pripovedovalcev je pri presojanju nekdanjega načina življenja poudarila revnost krajev ob Kolpi, ki naj bi pred prvo svetovno vojno povzročila izseljevanje domačinov v Ameriko, Francijo in Nemčijo. Ocenili so, da je bila do približno druge svetovne vojne navada, da so šli domačini po doma opravljenih glavnih poljskih opravilih sezonsko delat zunaj območja Kolpske doline: tako so krošnjarili v Avstriji, na Češkem, Madžarskem, opravljali gozdarska dela v bližnjih gozdovih neposrednega zaledja kolpske doline in občasno opravljali najrazličnejša poljska dela v Baranji itd. Po drugi svetovni vojni so priložnostno delali v glavnem pri premožnejših kmetih na tem ali onem bregu Kolpe ali celo niže ob Kolpi do Metlike. Kolpa domačinom in starejšim članom rodbine Brelih torej ni preprečevala skupnega iskanja zaposlitve, kar vodi v sklep, da iz tega dela zgodb ni razpoznavni razlikovanj, ki bi jih Kolpa vzpostavljala. Razlikovanje med domačini se je v tem kontekstu pokazalo drugje: na osi premožni – revni, ki pa po pripovedovanju Brelihovih ni bila vezana na ta ali oni breg. Tako je na primer Simon ugotavljal, da je bil v času stare Jugoslavije učitelj s plačo sedemsto dinarjev pravi gospod in da so vsi ostali, ki so živeli le od zemlje, za tak denar morali prodati tri do štiri vole. Ali pa Simonov svak Milan, ki je v enem izmed pogovorov povedal, da so bili včasih učitelj iz hrvaškega Kužlja, učitelj iz slovenskega Kužlja, župnik pa gozdar glavne osebe, elita, ki se je »posebej držala«. V svoji pripovedi je bil dovolj jasen tudi Srečko, ko je ocenil, da se je nekdanj pri sklepanju zakonskih zvez gledalo predvsem na lastnino, danes pa ne. — Vendar se zdi, da so nekateri izmed sogovornikov v svoje razlage

tedanje dolinske situacije že projicirali nekatera današnja občutja in okoliščine. Tako je Milan poudaril, da dolinski Slovenci in Hrvati pred prvo svetovno vojno niso šli skupaj v Ameriko in da se danes še posebno rad spominja predvojnega vaškega učitelja, ki je otroke vzgajal v nacionalno zavedne Hrvate. Drugi primer pa predstavlja Milanov svak Srečko, ki je pri opisovanju okoliščin (v otroštvu) srečanja s svojo sedanjo soprogo opozoril, da je bila že takrat osnovna šola v slovenskem Kužlju »bolj napredna« od osnovne šole v hrvaškem Kužlju, kar je povedal takole: »Že takrat smo mi Slovenci bežali, veste, od hrvaške strani, naprednije gor«.

Gostilne na tem ali onem bregu Kolpe so pripovedovalci presojali v več pomenih: kot družbene prostore skupne sprostitve (po napornem dnevu so »vrgli karte«, razpravljali o tem in onem itd.), kot prostore zabave (na primer, gostilna pri Ožančevih v slovenskem Kužlju je bila nekdaj »v glavnem vsa zabava«) in dandanes predvsem kot nekakšno družbeno areno, kjer se dogajajo dolinska razmejevanja. Kot pravi Mihael: »Ko malo popijemo, potem drug drugega zafrkavamo o slovensko-hrvaški dnevni politiki.«

Gledanje pripovedovalcev na cerkev v hrvaškem Kužlju kot skupno institucijo domačinov obeh Kužljev in bližnjih vasi po eni strani izraža njihovo dolinsko enost, po drugi strani pa medsebojno razmejevanje, ki je prisotno od vzpostavitve meje leta 1991. Tako bi lahko v ilustracijo enosti navedla Simonovo primerjavo dveh župnikov iz hrvaškega Kužlja, ki ju ni, denimo, primerjal s »slovenskim« župnikom, ampak ju je ocenjeval glede na izkazano prizadevnost in skrb za vzdrževanje cerkvenih objektov; Mihaelov spomin na mladost, ko so se otroci zbirali pri vaškem župniku v hrvaškem Kužlju, ker je imel televizor; ali pa Milanovo opazko, da ima sosedu s slovenskega brega že mnoga leta isti prostor na klopi v cerkvi v hrvaškem Kužlju. Kot zgleda poudarjenega razmejevanja med Slovenci in Hrvati ob primeru kuželjske cerkve pa lahko prepoznamo Marcelovo oceno posledic nove meje iz leta 1991, po kateri »Slovenci hočejo imeti vse svoje, postavili so si celo razpelo, da jim ni treba obiskovati cerkve na sosednjem bregu«. Marcelova sestra Pavla pa je začudena ugotovila, da je vso mladost poslušala mašo v hrvaščini, da pa jo šele od vzpostavitve nove meje iz leta 1991 moti, kadar v cerkvi v hrvaškem Kužlju posluša mašo v hrvaščini.

Na podobna razmišljanja sem naletela tudi ob presoji skupnih mest zaposlitve; člani rodbine so največkrat problematizirali dolinski podjetji – slovenski Itas iz Pirč in hrvaško lesno podjetje DIP iz Broda na Kolpi. Za razliko od Itasa podjetje DIP v dolini deluje že nekaj desetletij. V njem so se zaposlili in so še vedno zaposleni domačini z obeh bregov. Privatno podjetje Itas iz Pirč pa je nastalo iz stečajnega podjetja Itas iz Kočevja; šele po osamosvojitvi Slovenije je dobilo status lastniškega podjetja, ki pa danes v glavnem zaposluje Hrvate iz bližnje okolice. V kontekstu ocenjevanja dolinske perspektive sta Simonova in Mihaelova ocena skupnih dolinskih prostorov za zaposlitev v nasprotju z Nežino. Tako je Simon, nekdanji zaposleni v DIP-u, izpostavil samo probleme zaposlenih v Itasu kot zgled zgrešene investicijske politike za celotno dolino: podjetje Itas je prej, ko mu je šlo dobro, zaposlovalo približno štirideset do petdeset domačinov ne glede na breg, sedaj pa zaposluje le kopico Hrvatov. Simon je napravil sklep, da vsak dela le za osebne ko-

risti – tako kot lastnik podjetja – ne pa v skladu s širšimi interesi, torej koristni doline kot celote. Podobnega mnenja je tudi njegov sin Mihael. Kot prepoznavno razlikovanje med Slovenci in Hrvati je označil prav politiko zaposlovanja v Itasu: po njegovi oceni se danes Hrvati morajo zadovoljiti z delom v Itasu in z za slovenske razmere minimalnim osebnim dohodkom, ker imajo v primerjavi s Slovenci še manj drugih možnosti za zaposlitev. Simonova sestra Neža pa vidi dolinsko situacijo nekoliko drugače. Krivci so po njenih besedah izključno Slovenci, ki odpuščajo Hrvate, medtem ko bolj pravično hrvaško politiko prepoznava prav v zaposlitvenih strategijah hrvaškega podjetja DIP, ki Slovencev nikoli prej ni odpuščalo in jih tudi sedaj ne.

Primerjanje dolinskih stanj in v tem okviru poudarjeno razmejevanje sem razbrala tudi iz četrte, zadnje okvirne teme pogovorov, iz ocen pripovedovalcev današnje dolinske situacije oziroma dolinske perspektive. Prav ob tej tematiki se je pri rodbini Brelih najbolj izrazito izkazalo občutje učinkov nove meje iz leta 1991. Z izjemo Draga Colnarja vsi ostali pripovedovalci današnjo situacijo v dolini označujejo kot neperspektivno. Razhajajo se edino glede tega, kdaj so bili ustvarjeni nastavki za tako porazno dolinsko stanje. Nekateri med njimi so prepoznali vzroke v »zgrešeni povojni investicijski politiki«, katere posledice danes so predvsem opustelost obkolpskih krajev v demografskem smislu, spet drugi so raje poudarjali moteče spremembe v dolinskem vsakdanjem življenju po vzpostavitvi državne meje iz leta 1991.

Tako so si Simon, Milan in Marcel edini v oceni, da je bila povojna investicijska politika, geslo katere je bilo »vsi v tovarne«, za dolinsko perspektivo zgrešena, ker so se ljudje začeli množično izseljevati; demografska opustelost potemtakem po njihovem ni rezultat nove meje iz leta 1991. Posebej zanimiva je njihova nadaljna presoja sedanje dolinske situacije. Tako Simon, kot predstavnik članov rodbine Brelih s slovenskega brega, razlaga, da je danes v vasi in dolini nasploh »vse razformirano«, kljub temu, da je bilo Sloveniji v primerjavi s Hrvaško po vojni iz leta 1991 v marsičem prizaneseno. Vsakodnevno primerjanje situacije na slovenskem in hrvaškem bregu ga nenehno opominja, da ni na slovenski strani nič bolje kot na hrvaški. Nasprotno, ker Simon ne najde pričakovanih prednosti na slovenski strani, toliko bolj opazi in posebej poudari vsako pridobitev na hrvaški strani. V tem oziru se mu gradnja kuželjske ceste po osamosvojitvi Slovenije, katere osoven namen je bil povezati naselja na slovenskem bregu Kolpe, zdi še toliko bolj zgrešena investicija. Ne le, da sovaščani niso enotnega mnenja glede variant lokacije ceste, s katero bi vsak najmanj izgubil, temveč cesta še danes ni priznana po legalnih mednarodnih standardih, ker pač ne izpolnjuje takih pogojev. Po drugi strani pa Simon presoja asfaltiranje ceste na hrvaškem bregu Kolpe kot nič manj kot dokaz, da na hrvaški strani, kljub težjim tamkajšnjim razmeram, »vse bolje funkcionira«, kar ga je nazadnje utrdilo v prepričanju, da »še dobro, da je tam čez Hrvaška, ker bi bil drugače gotov«. Vendar je tako oceno sedanje dolinske situacije treba gledati vzporedno s Simonovim pritoževanjem nad indiferentnostjo nekdanjih in sedanjih »kompetentnih« v občini Kočevje, kamor je tedaj sodil slovenski Kuželj, do dogajanja v Kolpski dolini; tako, kot je po Simonovih besedah nekdanj »Matija

Maček zaradi zaprtega območja Kočevska Reka poskrbel za izoliranost doline«, kar mu ni povsem uspelo zaradi ceste Kočevje – Reka, tako se bojda tudi danes vodilni iz občine Kočevje ne zmenijo za njihove trivialne vsakdanje težave.¹² V tem smislu so Osilničani, sosedje vzdolž Kolpe, odkar ima Osilnica status občine (1995), v primerjavi z njimi v marsičem pridobili, meni Simon; za kočevsko občino da so namreč prebivalci mejne doline še vedno »zadnja skrb«.

Napačno bi bilo sklepati, da Brelihovi s hrvaškega brega vidijo situacijo bistveno drugače kot njihovi čezrečni sorodniki. Tako Simonov brat Srečko ugotavlja, da lastnina v dolini Kolpe tako nekdaj kot danes nima posebne veljave. Njegova soproga Marija celo meni, da je bil davčni sistem nekdaj tak, da ni dopuščal, da bi domačini obogateli samo z delom na zemlji: »Kolikor se je pridelalo, toliko se je tudi pojedlo«. Danes pa je zemlja zaradi nove meje tako razvrednotena, da se je ne izplača niti prodati. V tem smislu zakonca ne vidita, da bi bili oni na Hrvaškem v boljšem položaju kot sorodniki na slovenski strani. Nasprotno, zdi se, da v nekaterih pogledih situacijo na slovenskem bregu celo idealizirata. Tako se Srečko ne more sprijazniti z dejstvom, da ima danes brat Simon višjo pokojnino od njega samo zato, ker živi na slovenskem bregu. Oba sta bila namreč večino delovne dobe zaposlena na Hrvaškem, pri čemer je Srečko vselej delal na mnogo bolj odgovornih in cenjenih delovnih mestih kakor brat Simon. – V tem pogledu sem poudarjeno razlikovalno dinamiko med sorodniki razbrala prav iz eksplicitnih presoj o meji iz leta 1991. Tako sta zakonca Lisac s hrvaškega brega priznala, da se šele od nove meje 1991 zavedata, da domačini uporabljajo medsebojna označevanja mi–vi, kar pred tem ni bilo v navadi; ali, kot je rekel Milan: »Pred mejo 1991 smo bili vsi eno«. Prav tako občutita tovrstno spremembo tudi znotraj same rodbine; v kontekstu razprav o aktualnih, dnevno političnih dogodkih postane med samimi sorodniki pomembno, kdo je kdo. Tako sta še posebej izpostavila Nežinega svaka Ribničana, ki jim v tovrstnih razpravah vedno da vedeti, da so na eni strani Kolpe Hrvati, na drugi pa Slovenci. V potrditev nesmiselnosti takih označevanj je Neža izrecno poudarila, da so vsi bratje in sestre razen Pavle čezrečno sklenili zakonske zveze; vendar se je sama uklonila stereotipu ugotavljajoč, da »Hrvatje niso tako občutljivi kot Slovenci«. – Podobno kot Neža in Milan je tudi Marcel s hrvaškega brega, med sorodniki posebej izpostavil svaka iz Ribnice. Tudi on je ugotovil, da je svak od osamosvojitve Slovenije dalje zelo pozoren na to, kdo je kdo v rodbini. Priložnostno da ga celo opomni, da bi moral on, Marcel kot Slovenec, z njim govoriti izključno slovensko in ne hrvaško. Marcel je zaključil, da je svak sicer odličen in prizadeven gospodar, da pa je navsezadnje »Ribnčan«: »Ribnčani so pa tako ali tako posebni ljudje«. – Povsem drugačno mnenje o »Ribnčanu« ima najstarejši priženjenec v rodbino Brelih, Drago. Kljub temu, da je sam Hrvat, je v nasprotju z Milanom in Marcelom poudaril le vrline sorodnika iz Ribnice, češ da »mu ni enakega med samimi Slovenci«. Nazadnje je sklenil, da se je med Brelihovimi sestrami prav najmlajša, Pavla, »najbolje omožila, ker je dobila za moža Petra iz Ribnice«. Tudi

¹² Omeniti velja, da od leta 1998 Kuželj ne sodi več v občino Kočevje, ampak v novo ustanovljeno občino Kostel.

Pavla ima svaka Draga kar »najbolje zapisanega«, ker je kot trgovski potnik vselej kaj prinesel; Milana pa je označila kot zagrizenega Hrvata, ki je še pred osamosvojitvijo Slovenije opominjal njeno mamo, da je Hrvatica, če se je le spozabila in rekla, da je Slovenka. Pavla je priznala, da se še danes med sorodniki prav onadva najpogosteje »udarita« zaradi politike, ker je ona Slovenka, on pa Hrvat.

Napačno bi bilo sklepati, da zaradi vse občutnejše prisotnosti meje iz leta 1991 člani rodbine Brelih ne vzdržujejo več medsebojnih stikov. Prav vsi so namreč sklenili, da imajo kljub nevšečnostim, ki jih je povzročila nova meja med Slovenijo in Hrvaško v dolini zgornje Kolpe, »na stara leta« še več stikov kot nekdaj, o čemer govorijo njihove izjave: da se »danes ... prav vsi radi vračajo v dolino, celo Pavla razmišlja, da bi kupila vikend« (Simon); »V dolini smo vsi enaki« (mlada Brelihova); »Tukaj smo vsi familijarni, vezani eden z drugim« (Srečko); »Odkar sem starejša, imam še več stikov« (Pavla); »Tukaj je en narod« (Milan); in Drago, ki je tudi zatrjeval, da je narod v dolini Kolpe ostal isti, kljub meji iz leta 1991.

Sklepni razmislek

Kljub temu, da sem v obeh raziskavah uporabila različni analitični perspektivi preučevanja in na različen način zbrala podatke o procesu samorazmejevanja med dolinci, se je pokazalo, da je bila vzpostavitev mednarodne meje med Slovenijo in Hrvaško leta 1991 odločilni spodbujevalni dogodek sprožanja lokalnih razmejevanj, čeprav so bila moja pričakovanja nekoliko drugačna. Na samem začetku raziskave leta 1996 sem namreč domnevala, da se bo dogodek iz leta 1991 izkazal zgolj za enega izmed številnih drugih dogodkov enakega reda (na primer prva svetovna vojna; druga svetovna vojna; ponavljajoča se svetovna gospodarska kriza, ki je ob večjem pogojevala ekonomske migracije v dolini; desetdnevna vojna v Sloveniji 1991 itd.), ki bi lahko sprožili dolinska razmejevanja tudi v preteklosti. Vendar glede na metode preučevanja in trajanje samega terenskega dela ostaja vprašanje, ali je ta sklep stvar izbrane raziskovalne perspektive, metode ali pa same narave t. i. kolektivnega spomina, ki ni statična ampak se nenehno modificira. V tem oziru je zelo ilustrativen vtis, da so za razliko od raziskave 1993, v raziskavi 1996 tako pri članih rodbine Brelih kot drugih sovaščanih razlikovanja med Slovenci in Hrvati bila poudarjeno sporočana v obliki negativnega stereotipa. Ali povedano drugače, kljub temu, da je tovrstne stereotipizacije bilo med dolinci lahko ugotoviti že v prvi raziskavi, so bile podkomunicirane, oziroma redke v primerjavi s tedaj veliko bolj pogostimi in poudarjenimi izjavami v smislu: »Prej smo bili kot eno, zdaj pa smo razdvojeni«. Pozornost najbolj zbujaajoče pa je prav dejstvo, da sem tak skrajni preobrat identificirala v pičlih treh letih po izvedbi prve (1993) raziskave. Prav zaradi tega menim, da je za še bolj poglobljeno razumevanje ozadnega pragmatizma tovrstnih razlag pripadnosti, ki so pri domačinih v mejni dolini Kolpe mestoma povsem idiosinkratične, nujno nadalje preučevati vsakodnevne interakcije domačinov. Ali rečeno z Wilsonom in Donnanom: »Tudi če so mejne črte stare ali nove, so njihovi pasovi spremenljivi družbeni in kulturni prostori« (1998: 24).

LITERATURA

BARTH, Fredrik (1970). *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Culture Difference*. London: George Allen & Unwin.

ČELIK, Pavle (1994). *Na južni straži. Kronika nastajanja državne meje med Slovenijo in Hrvaško*. Ljubljana: Enotnost.

Fasc. Južna meja – splošno, Ljubljana, Dokumentacija Dela.

JUŽNIČ, Stane (1993). *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

KNEŽEVIĆ, Duška (1998). »State vs. locality: the new Slovene-Croat state border in the Upper Kolpa valley«, v: Simone Abram in Jacqueline Waldren (ur.). *Anthropological Perspectives on Local Development*. London – New York: Routledge, str. 55–74.

KNEŽEVIĆ HOČEVAR, Duška (1999). *Družbena razmejevanja v dolini zgornje Kolpe. Domačinska zamišljanja nacije in lokalitete*. Ljubljana: ZRC.

MELIK, Anton (1959). *Posavska Slovenija: geografski opis. Opis slovenskih pokrajin*. Ljubljana: Slovenska matica.

ŠULIGOJ, Boris (1992). »Bolj odprta meja med Slovenijo in Hrvaško«, *Delo*, Ljubljana, 20. 02. 1992.

WILSON, Thomas in Donnan HASTINGS (1998). »Nation, state and identity at international borders«, v: Thomas Wilson in Hastings Donnan (ur.). *Border Identities. Nation and State at International Frontiers*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 1–30.

ŽUNEC, Branko (1992). »Policijska meja na evropskem obrobju«, *7D*, Ljubljana, 6: 11–13.

Duška Knežević-Hočevar

NEKA RAZMIŠLJANJA O PROUČAVANJU LOKALNIH SHVAĆANJA O NACIJI U DOLINI GORNJE KUPE NAKON USPOSTAVE SLOVENSKO-HRVATSKE DRŽAVNE GRANICE

SAŽETAK

Danas su u dijelu rasprava o etničnosti i nacionalizmu, osobito u europskoj socijalnoj antropologiji, sve više u središtu pozornosti teme koje se odnose na specifičnu europsku situaciju nakon »pada Berlinskog zida«, odnosno na problematiku novih međunarodnih granica u nekadašnjim europskim socijalističkim zemljama. Pogranična područja, naime, nude svojevrsnu perspektivu za proučavanje društvenih procesa, od tzv. deteritorijalizacije do jačanja teritorijalnih granica, koji se u pograničnim sredinama iskazuju na doista osebujan način. Određeni nacionalni entiteti na pograničnim područjima zacijelo najjasnije iskazuju odnose sa susjednim pograničnim zajednicama, koji uglavnom održavaju osjećaje društvene različitosti kao istost ili kao drugotnost od jezgre ili većine populacije u njihovim vlastitim »nacionalnim državama«. I autorica ovoga priloga obrađuje jedan takav prostor, tj. pogranični pojas određen novom međunarodnom granicom između Slovenije i Hrvatske (1991.). Tekst nas tako ukratko upoznaje s nekima od najvažnijih rezultata dvaju terenskih istraživanja što ih je autorica provela 1993. i 1996., s ciljem proučavanja dolinskoga (samo)shvaćanja nacionalnog identiteta i kako se njime upravljalo prije i poslije uspostave međunarodne granice. Konkretni motiv za takvu vrstu analize pronašla je najprije u proturječnim obrazloženjima o najprimjerenijoj prirodi nove državne granice koja su bila osobito u središtu pozornosti od početka devedesetih godina, te su uglavnom zabilježena u masovnim medijima. Krajnosti u spektru različitih obrazlaganja o najprimjerenijem značenju nove državne granice uočila je između, s jedne strane, zagovornika ideje »Europe bez granica« i, s druge strane, branitelja zahtjeva za uspostavom »nepropusne granice« pred možebitnom nesigurnošću koja vreba iz balkanskoga prostora. Slično tome, autorica je prepoznala suprotstavljena stajališta i u očitom kontroverznom odnosu pograničnog stanovništva u dolini gornje Kupe prema okolnostima prisutnosti nove međunarodne granice, a što je rječitije izraženo u izjavi da su »prije granice iz godine 1991. [bili] jedno, a sada su pak razdvojeni«. Naime, rijeka Kupa »razdvaja« ih već pet stoljeća i, osim toga, jasno je da se »već od davnine« prepoznaju kao Kranjci/ Slovenci i Gorani/ Hrvati. Autorica je, dakle, uočila temeljni problem upravo u utvrđivanju značajnog pokretačkog događaja u vezi s pojavom »novoga shvaćanja« u Dolinaca. Rezultati obaju istraživanja pokazali su da je, unatoč različitim perspektivama promatranja (1993., 1996.), uspostava granice 1991. bio odlučni događaj koji je pokrenuo lokalno definirana nacionalna shvaćanja.

KLJUČNE RIJEČI: granica, slovensko-hrvatska granica, životne povijesti, društveno shvaćanje, pogranična lokacija, pomičan identitet, osjećaj pripadnosti

Duška Knežević-Hočevar

SOME THOUGHTS REGARDING RESEARCH ON LOCAL NOTIONS OF THE NATION IN THE VALLEY OF THE UPPER KOLPA/KUPA AFTER ESTABLISHMENT OF THE SLOVENIAN-CROATIAN STATE BORDER

SUMMARY

Today, in part of the discussion on ethnicity and nationalism, more and more attention is being given to the specific European situation “after the fall of the Berlin wall”, i.e. to the problem of new international borders in the former socialist countries of Europe. Namely, border areas offer a particular perspective from which to examine social processes, ranging from deterritorialisation to the strengthening of territorial borders, which in border areas manifest themselves in a particular way. Given national entities in border areas certainly most explicitly express their relationships with neighbouring territorial communities, as they maintain, for the most part, feelings of social differentiation, both as sameness and as difference from the core or majority population in their own “nation states”. The author of the paper examines one such area, i.e. the border zone determined by the new international border between Slovenia and Croatia (1991). The text briefly presents some of the most important results of two field studies, conducted by the author in 1993 and 1996, aimed at examining the awareness of national identity among the upper Kolpa/Kupa valley population, and the ways in which this was managed both prior and after establishment of the international border. The author was motivated to make such a study primarily by contradictory explanations in regard to the most fitting nature of the new border that were in the centre of focus from the early 1990s – the majority of which were also noted in the mass media. Among the various explanations on the nature of the border, she recognised two extremes – on the one hand, were supporters of the idea of “Europe without borders”, and on the other hand defenders of the demand for an “impermeable border” against the possible threat from the Balkan area. Similarly, the author recognised opposed views in the clearly contradictory relationship of the border population in the upper Kolpa/Kupa valley towards the new international border. This was most aptly expressed by the statement that “before the 1991 border [they were] one people, and now they are divided”. Yet the river Kolpa/Kupa has already divided them for five centuries and, furthermore, it is clear that “for a long time already” they have viewed themselves either as Kranjci (= Carniolans)/Slovenes or Gorani/Croats. Therefore, the author saw the main problem in determining the motivating event linked to the “new awareness” among the valley population. The results of both field studies showed that, despite different time perspectives (1993, 1996), the establishment of the 1991 border was the determinative event that motivated locally defined national awareness.

KEY WORDS: border, Slovenian-Croatian border, life histories, social awareness, border locations, mobile identity, feeling of belonging

Duška Knežević-Hočevar

QUELQUES REFLEXIONS SUR L'ETUDE DES CONCEPTIONS LOCALES SUR LA NATION DANS LA VALLEE SUPERIEURE DE LA KUPA APRES LA MISE EN PLACE DE LA FRONTIERE ENTRE LA SLOVENIE ET LA CROATIE

RÉSUMÉ

Aujourd'hui, dans une partie des débats sur l'ethnicité et le nationalisme, en particulier dans l'anthropologie sociale européenne, les thèmes concernant la situation européenne spécifique après la « chute du mur de Berlin », c'est-à-dire la problématique des nouvelles frontières entre Etats dans les ex-pays socialistes d'Europe, occupent de plus en plus une place centrale. Les zones frontalières, en effet, offrent une perspective particulière pour l'étude des processus sociaux, depuis la « déterritorialisation » jusqu'au renforcement des frontières territoriales, qui se traduisent d'une façon vraiment spécifique dans les milieux frontaliers. C'est dans les régions frontalières que les entités nationales en présence expriment assurément le plus clairement leurs rapports avec les communautés frontalières voisines, qui dans l'ensemble entretiennent des sentiments de diversité sociale, d'identité ou d'altérité, par rapport au noyau ou à la majorité de la population dans leurs propres « Etats nationaux ». L'auteur de cet article a étudié un de ces espaces, à savoir la région frontalière tracée par la nouvelle frontière entre la Slovénie et la Croatie (1991). Le texte nous présente brièvement certains des résultats les plus importants issus des deux études sur le terrain menées par l'auteur en 1993 et 1996, en vue d'étudier dans la population de la vallée les conceptions (personnelles ou non) de l'identité nationale ainsi que la façon dont elles ont été exploitées avant et après la mise en place de la frontière entre les deux Etats. L'auteur a puisé le motif concret d'une analyse de ce type dans les explications contradictoires sur le tracé le plus adéquat de la nouvelle frontière entre les deux Etats, explications qui firent l'objet d'un grand intérêt depuis le début des années 90, et furent pour la plupart diffusées dans les médias. Elle a observé des extrêmes dans la palette d'explications diverses sur la signification la plus appropriée de la nouvelle frontière, depuis celle donnée par les défenseurs de l'idée d'une « Europe sans frontières » jusqu'aux partisans de la mise en place d'une « frontière imperméable », face à l'éventuelle menace pour la sécurité pouvant venir des Balkans. Pareillement, l'auteur a dégagé des points de vue opposés dans le rapport, de toute évidence lourd de controverses, qu'entretient la population interrogée avec les circonstances de la présence d'une nouvelle frontière entre les deux Etats, et qui est exprimé de façon illustrative dans la déclaration selon laquelle « avant la frontière de 1991 [ils étaient] unis, et maintenant séparés ». En effet, la rivière Kupa les « sépare » depuis cinq siècles déjà et, en outre, il est clair que « avant déjà » ils se reconnaissaient comme Kranjci/Slovènes et Gorani/Croates. L'auteur a donc mis en évidence que le problème fondamental réside précisément dans l'affirmation (la détermination) d'un événement moteur signifiant quant à l'apparition d'une « nouvelle conception » dans la population de la vallée. Les résultats des deux recherches ont montré qu'indépendamment des différentes perspectives d'étude (1993, 1996), la mise en place de la frontière en 1991 a été un événement décisif qui a initié des conceptions nationales définies au niveau local.

MOTS CLES: frontière, frontière entre la Slovénie et la Croatie, histoires de vies, conceptions sociales, situation frontalière, identité mobile, sentiment d'appartenance